

מעשי למלך*

חידושי רמב"ם להגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים [האדר"ת]

סימנים קנ

סימן קנ

נהרג זה שהעידו עליו ואחר כך הוזמו אינן נהרגין מן הדין, שנאמר כאשר זמם לעשות ועדיין לא עשה ודבר זה מפי הקבלה, אבל אם לקה זה שהעידו עליו לוקין, וכן אם יצא הממון מיד זה ליד זה בעדותן חוזר לבעליו ומשלמין לו. [עדות כ, ב].

הרמב"ם פ"כ [כ] מעדות ה"ב [ב] פסק דבממון לא אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה וכן במלקות¹, ונראה ראייה לדבריו ממשנה דמכות [ה:]: דאמר דאין [העדים זוממין] נהרגין עד שיגמור הדין ומפיק לה מדכתיב [דברים יט, יט] לאחיו והרי אחיו קיים² א"כ מוכח דצריך שיהיה אחיו קיים דאז הוא דחייבין העדים, משא"כ (* כתב היד נמסר למערכת באדיבותו הרבה של הרב מנשה לוינגר הי"ו. נעתק ונערך בס"ד ע"י הרב עמוס חדר.

1. והראב"ד השיג עליו וכתב: "שבוש הוא זה". וביארו הכסף משנה והרדב"ז (בפירושו השני) והמגדל עוז (בפירושו השני) שהראב"ד חולק על דינא דהרמב"ם שבממון ומלקות לא אמרינן 'כאשר זמם ולא כאשר עשה'.

2. וזו לשון המשנה (שם): "אין העדים זוממין נהרגין עד שיגמור הדין, שהרי הצדוקין אומרים, עד שיהרג, שנאמר, (שמות כא כג) 'נפש תחת נפש'. אמרו להם חכמים, והלא כבר נאמר (דברים יט יט) 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', והרי אחיו קיים". וברש"י (ד"ה לעשות) כתב: "לעשות לאחיו, משמע שהרי אחיו עדיין קיים". ודייקו האחרונים (פני יהושע ד"ה אמרו, ערוך לנר ד"ה אמרו בפירושו הראשון) שכונת רש"י לומר שעיקר הלימוד שהרגו אין נהרגין הוא מייתור 'לאחיו'. וכן דייק הפני יהושע (שם) מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (מכות פ"א מ"ו). וכן דייק רבינו מדברי המשנה ופירש בזה את דעת הרמב"ם.

מאידך, רש"י עה"ת (דברים יט יט ד"ה כאשר) כתב: "כאשר זמם ולא כאשר עשה. מכאן אמרו, הרגו אין נהרגין", וכן כתב במכות (ב: ד"ה ומה): "הרגו אין נהרגין, דכתיב כאשר זמם ולא כאשר עשה", ומשמע מדבריו שעיקר הלימוד הוא מ'כאשר זמם', ולא כפי שדייקו האחרונים שהלימוד הוא מ'לאחיו' (וראה בערוך לנר שם מה שביאר בפירושו השני שלא יקשה מדברי רש"י במתניתין ה:). וכן משמע בתוס' (מכות ב: ד"ה ומה) וכן מדויק בדבריהם (ב"ק ד: ד"ה ועדים), שנתנו טעם להא דבממון אף בשילם משלמין, ולא פירשו בפשטות שלא נכלל בדרשת 'לאחיו', כפי שביאר רבינו בדברי הרמב"ם. וכן כתב הריטב"א (ד"ה מתני') להדיא: "לאו דנפקא לן מדכתיב 'לאחיו', דהא ודאי שפיר מיקרי אחיו אפילו לאחר

כשנהרג, א"כ במלקות, וכן בממון, שהוא קיים שפיר פסק דחייבין העדים והוא אמת ת"ל. ושוב מצאתי בהגהת ר' צ"ה חיות במכות שם [ד"ה למדתנו] שכ"כ גם ליישב ד' הרמב"ם הנ"ל יעו"ש³.

הגה"ה [א]

ראיתי להביא כאן מ"ש בס"ד בסיומא דמס' סנהדרין וז"ל, בסיומא דמס' סנהדרין כ"כ בס"ד [כמה] אופנים בזה ונלע"ד לקשר [ריש המסכת עם סופה] ע"פ דעת הסוברים דסוף סנהדרין מסיים בהנחנקין והוא, דהנה מסיים צ', א', מנה"מ⁴ דתניא ר' יוסי אומר מה ת"ל [דברים יט יט] ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (לאחיו ולא לאחותו⁵) כו' זוממין איני יודע אם לו הוקשו אם לה הוקשו כשהוא אומר [לעשות] לאחיו לאחיו ולא לאחותו עכ"ל הגמ', והנה יל"ד הא האי לאחיו אצטרך להא דדרשינן במכות ה', ב', דאין העדים נהרגין עד שיגמור הדין שנא' לאחיו (ולא לאחותו) והרי אחיו קיים ע"ש (ע"ש)⁶, ונראה דהגאון ר' ישעיה ברלין הרגיש בגליון [סנהדרין שם] שמלת ועשיתם לו כאשר זמם מיותר דאין לו שום שייכות

מיתה, ... ובגמרא לא נפקא לן דהרגו אין נהרגין אלא מדכתיב 'כאשר זמם' ... אלא הכא לרווחא דמילתא נקטו רבנן 'עדיין אחיו קיים', ואף על גב דלא נפקו להו מ'אחיו', ודכותה טובא דנקטו חדא קרא במקום קרא אחרנא". עכ"ל. וראה במאירי (מכות ג. ד"ה זה שביארנו).

3. וכן תירץ הרדב"ז (על הרמב"ם שם) וסיים 'וצריך תלמוד'. וכן תירץ הפני יהושע (מכות ה: ד"ה ובוה). מאידך, החתם סופר בתשובה (חו"מ סי' ל"ג) כתב על דברי הפני יהושע: "ותמוהים בעיני, אטו 'לאחיו' משמע חי, הלא מת נמי יקרא אחיו... [א.ה. וכן הקשה הריטב"א מכות ה: ד"ה מתני']. ועוד האי 'לאחיו' איצטרך 'לאחיו ולא לאחותו'. ותו, דהרמב"ם לא מייתי רק 'אשר זמם לעשות', ושביק עיקור דרשא ד'לאחיו'. ופני יהושע הרגיש וכתב שסמך על דרשא ד'לאחיו'. ותימה הוא זה, כיון שעיקור סמיכתו על הא, איך שבקיה. אבל האמת יורה דרכו, דמתניתין לא חידשה לן שום דרשה אחרת, כי אם מדכתיב 'זמם לעשות' משמע שעדיין 'אחיו קיים' והמה זוממים וחושבים לעשות לו רעה, שאילו אינו קיים, לא שייך לעשות". עכ"ל.

טעמים נוספים בדברי הרמב"ם שחילק בין מיתה לממון ומלקות, שלגביהם גם כאשר עשו עדיין לוקין ומשלמין, ראה בכסף משנה ב' ביאורים, במגדל עוז, בחידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, במהר"ק חיות הנ"ל טעם נוסף, ועוד (ובהגהות הרמ"ך נשאר בצ"ע).

4. שעדים זוממים בבת כהן נענשים במיתת הבעל ולא במיתת בת הכהן.

5. נראה בוודאות שתיבות אלו נשתרבבו בטעות מהמשך דברי הגמ', ולכן הסגרנום בסוגריים עגולות.

6. וכן הקשו הערוך לנר (שם) והחתם סופר בתשובה (שם).

להדרשה וציין שברש"י באמת אינו⁷, ולפענ"ד אפ"ל דזה וזה אמת ואינם מחולקים כלל הגירסות, די"ל דגם בגי' רש"י היה כתוב כן רק דהכי צ"ל ועשיתם לו כאשר זמם לעשות, מה ת"ל לאחיו, וכד' הבריי' בכ"מ בלשון הזה כלומר אי ל"ה כתיב לאחיו נמי הוה א"ש ומה ת"ל לאחיו על זה אומר לאחיו ולא לאחותו, אך יש ליתן טעם קצת למה הוצרך להקדים ראש הפסוק, ונראה דבמכות שם, [דף ה] א', הרגו אין נהרגין ופרש"י בחולין י"א, ב' [ד"ה אין], דמפיק כאשר זמם ולא כאשר עשה ע"ש, וא"כ לק"מ קו' הנ"ל שהקשינו דאיך דריש מלאחיו ולא לאחותו הא אצטריך לאחיו שיהא אחיו קיים, דלפ"ז א"ש דזה נדרוש מדכ' כא"ז ולא כ"ע, וזהו שהקדים ראש הפסוק, ר"ל דכיון דכ' כבר כא"ז א"כ ידעינן כבר דהרגו א"נ מכא"ז, א"כ שפיר יש לדרוש מלאחיו ולא לאחותו וק"ל. והנה לעיל [סנהדרין] ב', א' א"ר ישמעאל מכות בכ"ג⁸ ומפרש בגמ' יו"ד, א', טעמא ושוב אמר ונקלה אחיך לעיניך אחר שלקה אחיך בעיניך וליכא⁹, ולכאורה ק' להמשנה במכו' דאין נהרגין עד שיגמור הדין והיינו קודם שנהרג, א"כ למה אצטריך קרא למלקות שבעיניך אחיך לעיניך תיפוק ליה מדכ' שם לאחיו והרי אחיו קיים, והא ס"ל לר"י דמלקות במקום מיתה עומדת [שכן מוקי רבא אליביה, ואע"ג דאביי פליג עליו (ואזלי לשיטתייהו ב¹⁰) דאזיל לשיטתו ביבמות קי"ט, א', דס"ל מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו וכמו כן אזלי לשיטתייהו בכתובות ל', ב', דפליגי שם אביי ורבא, וכן אזלי לשיטתייהו בשבת ס"ט, ב', ולשיטתייהו ג"כ בב"מ נ"ו, א', דאביי משני שם ע"ש ורבא משני שם מיתה בעולם ובמק"א ראוי להאריך קצת בע"ה] אלא ע"כ צ"ל דר' ישמעאל לשיטתו אזיל, דס"ל בסנהדרין נ"א, ב', דהאי לאחיו אצטריך

7. וכתב שהוא עיקר הגירסא.

8. היינו, דעת רבי ישמעאל שאין דנים דיני מכות אלא רק בבית דין של עשרים ושלושה דיינים.

9. זה לשון הגמרא (שם): "מאי טעמא דרבי ישמעאל. אמר אביי, אתיא 'רשע' 'רשע' מחייבי מיתות ... מה להלן בעשרים ושלושה אף כאן בעשרים ושלושה. רבא אמר, מלקות במקום מיתה עומדת [דכיון דעבר על אזהרת בוראן, ראוי הוא למות, ומיתה זו קנס עליו הכתוב, והרי הוא כאחת מן המיתות. רש"י]. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי, אי הכי אומדנא [דאומדין אותו אם אינו יכול לקבל ארבעים מלקין אותו לפי מה שיכול לקבל. רש"י] למה לי, למחייה, ואי מאית לימות. אמר ליה, אמר קרא (דברים כה ג) 'ונקלה אחיך לעיניך', כי מחית, אגבא דחיי מחית [בשעת שלוקה יהא 'אחיך', שיכה את החי ולא את המת, וכיון דמית ליה בפלגא, כי מחי על אידך פלגא לאו על החי הוא. רש"י]. עד כאן לשון הגמרא עם תורף דברי רש"י."

10. תיבות אלו נשתרבבו בטעות, הסוגריים נמצאות בכתב יד.

ללא לאחותו, וא"כ צ"ל דס"ל (כברבי¹¹) דדרשינן מכאשר זמם ולא כ"ע, כרש"י חולין הנזכר, וא"כ שפיר אצטריך פ' הנ"ל למלקות ודוק, וז"ש הדרן עלך פ' הנחנקין והשתא שפיר סליקא ליה מס' סנהדרין דבלא זה היה ק' על רבי ישמאל כקו' הנ"ל, אך מס"פ הנחנקין דהביא ר"י ריש פסוק דכא"ז, א"כ ס"ל דילפינן מכ"ז דהרגו א"נ, א"כ גם בדר"י אמרינן הכי, א"כ שפיר סליקא ליה מס' סנהדרין בס"ד.

הגה"ה [ב]

ע' תוס' מכות ב', א', ד"ה מעידין [בתירוצם השני] שכתבו דבעידי גרושה ועידי חלוצה ל"א כלל דבעינן עדות שאתה יכול להזימה, דמהיכא נפ"ל דבעינן עשאי"ל מכאשר זמם והא מוכח מגמ' דכאשר זמם לא קאי אבן גרושה עכ"ד, והקשו ע"ז קו' עצ[ו]מה דא"כ מאי פריך בב"ק פ"ח, א', זוממי עבד לא יהרוגו¹² ופי' התוס' [ד"ה זוממי] כיון דהם לא יהרוגו א"כ גם לא יהרגו [את העבד בעדותם] וא"כ¹³ ה"ל עשאי"ל ע"ש, ונלע"ד דלכאורה נ"ל דלכך ל"פ הרמב"ם בממון ובמלקות דלא בעינן כאשר זמם - ולא כ"ע, דבעיקר קרא לא כתיב רק דנהרג ולא בממון ומלקות, א' וזהו מסכים לסברת התוס', והנה בש"ך [חומ"מ] סי' ל"ג סקט"ז, פלפל אי אמרינן בדיני ממונות עשאי"ל, ולכאורה תליא ג"כ בסברת תוס' הנ"ל והנה הא דהרגו א"כ מפי'ק במתני' מדכתיב לאחיו, וברש"י חולין י"א, ב', ד"ה הרגו ע"ש כתב טעם אחר מדכתיב כאשר זמם ולא כאשר עשה, והנ"מ בין הטעמים הללו הוא כמו שנבאר. והנה שם בב"ק פריך לר' יהודה, דס"ל דאין לעבדים בושת, א"כ זוממי עבד לא יהרוגו דכא"ז לעשות לאחיו כתיב, וק' הא האי לאחיו אצריך להא דינא דהרגו א"נ, וצ"ל דס"ל לר' יהודה דיליף מכאשר זמם ולא כ"ע כמש"כ רש"י הק', וקשה למה לא יליף מלאחיו, צ"ל דס"ל דאף במלקות וממון נמי ואי ילפינן מלאחיו הרי דרשינן שאחיו קיים א"כ בממון ומלקות צ"ל כשיטת הרמב"ם וע"כ יליף מכ"ז דלא כשי' הרמב"ם, וק' למה וצ"ל דס"ל דכיון דכתיב כאשר זמם מכלל דקאי אכולהו בין אדיני ממונות בין אדיני נפשות בין אמלקות (וא"כ צ"ל דס"ל

11. תיבה זו אינה ברורה דיה בכת"י, ונראה שמסומן עליה קו מחיקה.

12 ופירש רש"י (שם ד"ה זוממי) עדים שחייבו עבד מיתת בית דין ונמצאו זוממין לא נהרגין.

13 נראה דצריך לומר 'דהא' ה"ל וכו', וכן הוא בתוספות לפנינו.

דהאי כא"ז קאי נמי אעדי גרושה ואע"ח א"כ) וא"כ צ"ל דס"ל דאף בד"מ צריך עדות שאי"ל, א"כ צ"ל דלא כתוס' אלא דבאמת אף בעדי גרושה וחלוצה צריך עשאי"ל, א"כ שפיר פריך זוממי עבד לא יהרוגו ונסתלקה הקושיא היטב. ודע שמאוד תמוה בעיני על רש"י חולין הנ"ל דמנ"ל דרש זה דכא"ז ולא כ"ע שכעת לא מצאתי לזה שום גילוי בגמ' ולא בתוס' אולי הוא בספרי וצ"ע.

ועי' רשב"ם ב"ב נ"ו, א', ד"ה משלמין, כתב דמשלמין דמי הקרקע דכתיב כאשר זמם ולא כ"ע עכ"ל מוכח דפליג אשיטת רמב"ם הנזכר וגם תוס' ב"ק ד', ב', ד"ה עדים דס"ל ג"כ כנ"ל דבממון ל"ש כאש"ז ולא כאשר עשה [ומיהו ממלקות לא הזכירו] ולשיטתם משלמין גם על הפירות אף שכבר עשה - הא בממון אף שכבר עשה משלם, אבל הרשב"ם פליג עלייהו, א"כ משלם רק דמי הקרקע דכ"ז ולא כ"ע, וזה ברור ביאור ד' הרשב"ם, וא"כ ק' מאוד על הרמב"ם פכ"א מעדות ה"ז דפסק דמשלמין דמי השדה, משמע דדמי הפירות לא משלם, והוא תמוה דלדעתו דבממון אף כ"ע משלם א"כ אף הפירות ה"ל לשלם, והשיב לי ע"ז הרב המפורסם ר' יהודה לייב נ"י, מפה, דס"ל להרמב"ם כמש"כ התויו"ט שם פ"ג מ"ד דב"ב שם, דלכן אינו משלם פירות דאינו ידוע כמה אכל, ומ"מ יש לדקדק קצת דלפ"ז ה"ל לרמב"ם לכתוב דעכ"פ אם יודע כמה אכל, כגון שהמזימים [העידו] שלא אכל רק ב' שנים, א"כ ל"ה חזקה ומ"מ פירות ישלם אם לא משום כאשר עשה ומ"מ אין זה קו' כ"כ וצע"ק בזה.

